

A FORRADALOM

Amikor 1640-ben a skótokkal folyó háború miatt I. Károly úgy döntött, hogy összehívja az 1629 óta felfüggesztett Parlamentet, ezzel a lépéssel tulajdonképpen saját gyengeségét ismerte be. Világossá vált, hogy az isteni jognál mégiscsak erősebb az ország joga, hogy a király a Parlament hozzájárulása nélkül nem kormányozhat. Természetes volna azt gondolni, hogy ha megvannak hozzá az eszközei, akkor, a francia királyhoz hasonlóan, nem tart igényt a parlament hozzájárulására. Az oknyomozó történészek és ideológusok szerint az állandó hadsereg hiánya, a Parlamenttel rokonszenvező, autonóm helyi közigazgatás (az okokat még sorolhatnánk) tette lehetetlenné a királyi hatalom abszolutisztikus érvényesítését. Lehet, hogy így van. Mivel azonban — mint már említettük — ez a tanulmány nem az okokkal, hanem a (történelmileg releváns) célokkal foglalkozik, mi legfennebb csak azt állíthatjuk, hogy Angliában a király alattvalóit talán azért nem lehetett soha akaratuktól függetlenül hadba hívni, s azért nem alakulhatott ki a helyi közigazgatást kezében tartó központosított bürokrácia, mert mindig voltak és kellő hatállyal érvényesültek is a társadalmi nyilvánosságban olyan célok, amelyek ezt lehetetlenné tették. És az csak természetes, hogy az 1640-ben újra megnyíló Parlament éppen ezeknek az I. Jakab és I. Károly kormányzata által kihívóan semmibe vett és elnyomott céloknak vált elsőrendű és a királytól független legitimitású fórumává.

Az úgynevezett Hosszú Parlament legelső ténykedése, érthető módon, az előző fejezetben tárgyalt Csillagkamara és az Egyházi Főbizottság megszüntetésének kérelmezése és törvénybe iktatása volt. „Mondassék ki... —

hangzik a király szolgálatában álló politikai bíróságot felszámoló 1641. július 5-i törvény —, hogy sem Ófelségének, sem a király Allamtanácsának nem tartozik és nem is tartozhatik a hatáskörébe és hatalmába, hogy e királyság bármelyik alattvalójának a földje, ingatlanai, öröksége, javai vagy ingóságai fölötti rendelkezési jogát kétségbe vonja vagy körülhatárolja, mert ez a hagyományos eljárással ítélező rendes bíróságok feladata.”³⁷ Ugyanezen a napon mondták ki a hírhedt Egyházi Főbizottság és általában az „Ófelsége alattvalóinak lelkiismeretét, szabadságát és vagyonát számtalan veszedelmeknek kitevő” egész egyházi kormányzat, „az érsekek és a püspökök, esperesek és főesperesek kormányzata”-nak felszámolását is.³⁸

Ezeknek az ország törvényeivel ellenkező visszaéléseknek a felszámolását önmagában még nem lehet forradalminak tekinteni. Végeredményben (ekkor még!) nem szűnt meg a püspöki rendszer, *csupán* szélnek eresztették a Lordok Házának egyházi tagjait és megfosztották az egyházi előljárókat minden világi hatalomtól.

I. Károly azonban, híveihez intézett egyik levelének tanúsága szerint, másként gondolkodott: „A Parlament — írta 1646-ban — nem az egyházi vezetés megváltoztatására törekszik elsősorban (bár az is túlságosan sok volna); ez csak ürügy arra, hogy lehetetlenné tegyék az egyház függését a koronától, amit én legalább olyan fontosnak tartok, mint a milícia [polgárőrség] vezetésének az ügyét, mert az embereket békeidőben inkább a szószékről, mint a kard segítségével kormányozzák. (...)

Higgyétek el, a vallás az egyetlen biztos alapzata minden hatalomnak, és az a hatalom, amely szabadjára enged, zülleni hagyja az alapot, amelyen áll, nem lehet stabil.

Tekintsétek csalhatatlan irányelvnek, hogy amint az egyház nem virágozhat a korona vé-

TRUTHS VICTORY AGAINST HERESIE;

All sorts comprehended under these ten mentioned :

1. Papists, 2. Familists, 3. Arrians, 4. Arminians, 5. Anabaptists, 6. Separatists, 7. Antinomists, 8. Monarchists, 9. Millenarists, 10. Independents.

As also a Description of the Truth, the Church of Christ her present suffering estate for a short time yet to come; and the glory that followeth at the generall Resurrection.

By *I. G.* A faithfull lover and obeyer of the Truth.

Now I beseech you, Brethren, mark them which cause divisions and offences contrary to the doctrine which you have learned, and avoid them, Rom. 16. 17.

Imprimatur. JOHN DOWNAME.

Az igazság győzelme az eretekség fölött: pápisták, familisták, ariánusok, arminianusok, anabaptisták, separatisták, antinomisták, monarchisták, millenaristák, independensek az egy és örök — presbiterianus — igazsággal szemben. „Kérlek pedig titeket atyámfiai, vigyázzatok azokra, akik szakadásokat és botránkozásokat okoznak a tudomány körül, melyet tanultatok; és azoktól hajoljatok el.” (Róm. 16:17)

delme nélkül, éppen úgy az egyház függése a koronától a királyi hatalom legfőbb támasztéka. Ez az, amit olyannyira megértettek az angol és a skót lázadók, hogy semmiféle engedmény nem fogja kielégíteni őket az egyházvezetés megváltoztatása nélkül, ami által megszűnik az egyházat a koronához fűző szükséges és ősi kapcsolat.”³⁹

A Parlament nem kívánt mindenáron szembefordulni a királlyal. A király viszont *kénytelen volt* szembefordulni a Parlamenttel, amennyiben mindenáron ragaszkodott az abszolút hatalomhoz, főként annak döntő fontosságú isméréhez, a társadalmi nyilvánosság fölötti ellenőrzéshez. Említettük már, hogy a XVI—XVII. századi Európában (így Angliában is) a vallás töltötte be az abszolutizmus hivatalos ideológiájának a szerepét, a vallás törvényesítette a király kizárólagos (abszolút) hatalmát, és kizárólagosságával hűen vissza is tükrözte mindazt, amit a hatalom látni óhajtott önmagából.

A hatalom öncélúságának érvényesülése elképzelhetetlen az ideológia fölötti teljes ellenőrzés nélkül. Anglia sajátos helyzete azonban lehetetlenné tette a „hivatalos ideológia” eszközöségének maradéktalan érvényesülését. A Rómától való elszakadásnak kizárólag a hatalmi öncélúság logikájából fakadó kimondásával Angliában a protestantizmus vált államvallássá. De nem úgy, mint a lutheri egyház, amely saját, inherens céljának tekintette a fejedelmi hatalom szolgálatát, hanem csupán a forma szerint. Az angol abszolút uralkodók megelégedtek azzal, hogy a katolicizmustól örökölt teljes egyházi intézményrendszert alárendeljék saját hatalmi érdekeiknek, miközben a bázis, az egyházközségek legnagyobb részének viselkedésében a protestantizmusnak a világi hatalom abszolutisztikus törekvéseivel összeegyeztethetetlen autonóm teleológiája érvénye-

sült. A katolicizmus sok évszázados gyakorlatban edzett és kifinomult ideológiai szolgáltatásait a szakítás miatt nem lehetett igénybe venni, az abszolutizmus sajátosan protestáns, „korszerű” (a későbbi Poroszországban kiteljesülő) törvényesítése valahogy senkinek nem jutott eszébe (ez is az angol állapotok egyik olyan alapténye, aminek nem kívánjuk firtatni okát), maradt tehát az isteni jogú uralkodásnak a katolicizmus vállalása nélkül nagyon vérszegény és tisztán eszközszerű eszméje, amivel szemben — a „protestáns ügyet” képviselő hatalommal szemben — a szó szoros értelmében ellenállhatatlanul tört előre a lelkiismeret hatalmi ellenőrzésének minden formáját visszautasító kálvinista (puritán) ideológia eszméje. A protestantizmus mint hatalmi eszköz és mint autonóm ideológiai célszerűség antinómiája, végeredményben a hatalom öncélúságának és a szabadság öncélúságának Angliában feloldhatatlan konfliktusa volt az a tényező, amely az önmagukban nem is annyira forradalmi reformokat ténylegesen és elkerülhetetlenül forradalmivá tette.

Az ideológiai érdekeit vallásos formában érvényesítő hatalom a lelkiismeret feltétlen szabadságát vallásos formában kimondó polgárokkal találta magát szemben. Ráadásul olyan polgárokkal, akik nem elszigetelt individuumokként álltak szemben a nyomasztóan följük tornyosuló hatalommal, és nem is csupán a gyülekezet transzcendens mikroközösségeinek tagjaként, hanem volt egy olyan világi intézményük, a parlament, amely legbensőbb törekvéseiket osztársadalmivá totalizálta. Amit tehát a vallás tartalmilag törvényesített, azt a parlament formailag is legalizálta.

Igy, ebben az ideológiai összefüggésrendszerben került sor 1641. december 1-én az úgynevezett Grand Remonstrance előterjesztésére, amelyben a Parlament formailag még a király-

hoz fordult, de lényegében már a néphez folyamodott — a királlyal szemben. Sir Edward Dering királpárti képviselő nagyon jól érzékelte ezt a valóban forradalmi fordulatot: „Mire való ez a lesüllyedés [descencion] a Parlamenttől a néphez? — Amikor először hallottam a Remonstrációról... úgy gondoltam, hogy az az ártalmas tanácsadók gonosz tanácsait, a hamis bírák árulását leplezi le a király előtt. (. ..) Nem is álmodtam, hogy mi lefelé remonstrálunk [tiltakozunk], hogy a népnek mondunk meséket, és úgy beszélünk a királyról, mint harmadik személyről.”⁴⁰

Ezek után természetes, hogy a király az Alsóház vezetőit hazaárulással vádolta („áruló módon megpróbálták felforgatni a királyság alaptörvényeit és kormányzatát, hogy a királyt megfosszák királyi hatalmától és hogy önkényes és zsarnoki hatalmat helyezzenek az alattvalók kezébe”⁴¹), és 1642. január 4-én személyesen ment le az Alsóházba, hogy letartóztattassa őket. Azok idejében értesültek a király szándékáról és elmenekültek. Amikor a király a képviselők holléte felől érdeklődött a Speakertől, akit mindig a kormány nevezett ki, hogy ellenőrizze az Alsóházban folyó tanácskozásokat, az a következő, valóban történelmi jelentőségű szavakkal válaszolt: „Bár csak kedvére volna Felsőgednek, de sem szemem nincs, hogy lássak, sem nyelvem, hogy beszéljek ezen a helyen, csakis úgy, ahogyan a Háznak, melynek szolgája vagyok, kedvére van engem irányítani; és alázattal kérem Felsőged bocsánatát, amiért csak ezt válaszolhatom Felsőged kérdésére.”⁴²

A király eltávozott Londonból, és megkezdődött a polgárháború.

Forradalom volt-e, ami eddig történt, vagy nem? A kérdés nem is olyan egyszerű. A Parlament ugyanis változatlanul *a király nevében* hozta meg határozatait, sőt a polgárháborúban

is a király nevében harcolt — a király hívei ellen. Ez nem az óvatosság, hanem a legalitásra való kifejezett törekvés jele volt. Ebben az értelemben tehát nem beszélhetünk forradalomról. A Grand Remonstrance megszerkesztői szinte szabadkoznak, hogy „az egyetlen eszköz, amivel rendelkezünk, hogy fenntartsuk magunkat és hogy bevezessünk valamilyen reformot, a Parlament”⁴³.

John Pym, a Hosszú Parlament első korszakának legmarkánsabb alakja már 1628-ban, a régi Parlament felfüggesztése előtt leszögezte a szándékai szerint az adott jogi struktúra kezei közt maradó reformpolitika alapelvét: „A legjobb szerzők egyetértének abban — mondotta —, hogy azok az államok a legmaradandóbbak, amelyek gyakran megreformáltak és újraszervezték önmagukat — alapításuk és eredeti elrendezésük szerint.”⁴⁴

Így nyugodtan állíthatjuk, hogy a többségében vagyonos presbiteriánusokból álló és azokat képviselő Parlament végeredményben csak az abszolút hatalomhoz ragaszkodó király hajlíthatatlansága miatt vált forradalmivá, de ő maga semmi esetre sem akarta a forradalmat. A forradalom tiszta öncélúságáról, magáértvalóságáról csak attól a pillanattól kezdve beszélhetünk, amikor az eseményeknek a közvetlen hatalmi érdekérvényesítésnél magasabb rendű, ha úgy tetszik, irracionális felgyorsulása következik be. A presbiteriánus Parlament hangadó képviselőit kétségtelenül a lehető legőszintébb meggyőződés fűtötte, amikor a „nép szabadsága”-ra hivatkozva szembefordultak a királyi abszolutizmussal. „Miért tennénk magunkat mesterséges úton rabszolgákká — tette fel a kérdést Henry Neville, a már idézett James Harrington követője —, ha egyszer természettől fogva szabadok vagyunk?”

Ezt a természeti szabadságot azonban meg lehetőségen reduktív módon értelmezték. Adam

Baynes, ugyancsak harringtoniánus képviselő például a következőképpen: „A legelső, hogy lássuk az anyagiakat. Minden uralom [government] a tulajdonra épül, különben a szegénységnek kell kormányoznia. Ez minden nemzetnél így van. (...) Vagy a tulajdonra kell alapoznunk, vagy a hatalom nem fog fennmaradni. A tulajdon, általában véve, most a nép kezében van; következésképpen a hatalomnak is ott kell lennie.” Itt nem az a fő baj, hogy Baynes a hatalmat a tulajdonra vezeti vissza, hanem az, hogy — nem egy későbbi teoretikushoz hasonlóan, de például John Looke-tól eltérően — a tulajdont a vagyonnal azonosítja. Aki a tulajdonban, az „alap”-ban nem látja meg a szabadság jogi öncélúságának érvényesülését, az természetesen a Parlamentben is inkább a hatalmi érdekvédelmet, mint a szabadság érdekvédelmét látja. A zsarnokság elutasítása, a „nép” „természeti szabadságá”-nak és ezen belül mindenekelőtt a vagyonnal azonosított tulajdonnak az eszméje olyan ideológiai alap, amely lehetővé teszi ugyan a fenti redukciót, de egyúttal annak belső kritikáját, politikai értelemben: ellenzékét is.

A parlament akár teljes mértékben az oligarchikus hatalmi érdekvédelem eszközévé válhat, a parlamentnek mint az önmagára reflektáló társadalom szabadságintézményének jogi öncélúsága attól még nem szűnik meg működni. Ott, ahol az abszolutizmussal szembeni — akarva vagy akaratlanul is — forradalmi áttörés a fenti ideológiai platformon egyszer megvalósult, a társadalmi-politikai nyilvánosság törvényszerűen egy *reduktív* (az adott társadalmi-politikai erőviszonyokat permanentizálni igyekvő) és egy, az eredeti forradalmi áttörést újból és újból reaktualizáló *produktív* (a szabadság öncélúságát az adott társadalmi-politikai erőviszonyok ellenében — ellenzékben! — érvényesítő) pólus köré összpontosul. A két

A szószékről beszélő „hithű és igaz lelkipásztor”, és az engedély nélkül prédikáló „csábító és hamis próféta”.

pólus által folyamatosan gerjesztett megosztott politikai erőterben csapnak össze a reduktív és a produktív erők, anélkül hogy ez az összecsapás kollízióhoz, az abszolutizmussal szembenálló eredeti jogi-politikai struktúra és legitimációs bázis felrúgásához vezetne. Ez utóbbi törekvés csupán az ellenzék ellenzékeként fellépő „igazi levellerek”, a diggerek ideológiájában jelentkezett. Vagyis: lényeges különbség van az adott és a társadalmi nyilvánosság által elfogadott legitimációs bázis maradéktalan érvényesítésére törekvő produktív és az elfogadott legitimációs bázis alapelveivel szakító, egy új típusú abszolutizmus veszélyét magában rejtő *utopikus* ideológiai és politikai törekvések között.

Ha a levellereknek a parlament reprezentativitását érintő reformprogramja lényegében a XIX. századi választójogi törvények (Reform

Bills) meghozataláig váratott magára, magának az abszolutizmussal szembeni áttörésnek a kérdésében még a forradalom alatt sikerült radikálisan túllépni a presbiteriánusok reduktív szempontjain. A presbiteriánusok — mint egy skót royalista megállapította róluk — „a hatalmat névleg a népnek tulajdonítják, de valójában a presbiteriánus egyháztanács”⁴⁷ számára tartják fenn. Vagyis, ha szemben álltak is az anglikán püspöki rendszerrel, mégiscsak egy egységes, az ország egészére kiterjedő egyházszervezetben gondolkoztak, amely ugyan nem a király, hanem a Parlament védnöksége alatt, de egyfajta államegyházként működött volna. Ez az államegyház a megváltozott körülmények között lényegében az I. Károly idézett levelében meghatározott funkciót, a hatalom ideológiai alapjának funkcióját töltötte be. A konzervatív presbiteriánus R. Baillie ezt a következőképpen fogalmazta meg: „Anglia Parlamentjének nem lehetnek oly erős földi oszlopai, sem összes kiváltságainak oly jelentős támogatói, mint a *törvény által létesített szabad protestáns gyülekezetek*, amelyek a *legalacsonyabbaktól a legmagasabbakig*, a gyülekezeti presbitériumtól az országos zsinatig [general synod of the nation] áttörhetetlen korlátként állnak a zsarnokság és az anarchia útjában; ők a leghatalmasabb gátjai mind az uralkodók mértéktelenségének, ami elmúlt és jelenlegi nyomorúságunk fő okozója, mind a közönséges sokaság túlzó szertelenségének, amellyel a parlamentet a saját bolond vágyainak próbálja alávetni — ami a jelek szerint elkövetkező nehézségeinknek lesz okozója.”⁴⁸

A presbiteriánus többségű Parlament 1643-ban visszaállította a cenzúrát, 1644-ben olyan rendeletet bocsátott ki, amelynek értelmében az anglikán püspökségektől elvett földek új tulajdonosainak továbbra is fizetni kellett a ti-

zedet, 1645 januárjában pedig határozatot hozott az istentiszteletek és általában a vallásgyakorlás rendjét szabályozó Directory of Worship felállításáról, ami a lehető legvilágosabban jelezte, hogy a Parlament „az intoleráns presbiterianizmus hatósági bevezetésére”⁴⁹ készül.

1646 júniusában a polgárháború véget ért, s a végleges — békés — megállapodás kizárólag attól függött, hogy a király hajlandó-e tudomásul venni a helyzetében beállt változásokat. I. Károly azonban erről hallani sem akart, mint ahogy arról sem, hogy a presbiteriánus egyházat elfogadja. („A presbiteri egyház nem nemes ember számára való”⁵⁰ — mondta.) Színleg tárgyalni akart, de csak azért, hogy időt nyerjen, míg az ellenfelei közötti növekvő ellentétek semmivé teszik a Parlament vívmányait, s ő újból teljes jogú abszolút uralkodó lehet. Az Alsóház azonban ennek ellenére 1648. december 4-én 129 szavazattal 83 ellenében úgy határozott, hogy a király legújabb engedményei „alapjai lehetnek a megállapodásnak” (feltehetően azért, mert a „közönséges sokaság túlzó szertelenségé”-től és „bolond vágyai”-től immár jobban tartott, mint a királytól).

Ebben a pillanatban, amikor a presbiteriánus Parlament saját rövid távú hatalmi érdekeinek érvényesítésével magát az abszolutizmussal szembeni áttörést tette kockára, az lett volna természetes és logikus, hogy a levellerek radikális alkotmányjogi reformokat sürgető határozottsága és elszántsága billentse helyre a menetéből kikökönt forradalmat. Az ő politikai filozófiájuk azonban túlságosan racionális és demokratikus volt ahhoz, semhogy az abszolutizmussal szembeni harcban közvetlenül hatalmi, mégpedig döntő hatalmi tényezővé válhasson. Ez a rendkívüli szerep Cromwell katonáira várt, akik a forradalom irracionális öncélúságát képviselték mind a közvetlen érdekérvényesí-

tés, mind pedig a szabadság racionális öncélúságával szemben.

A lelkiismeret hatalomtól való abszolút függetlenségét valló independensek meg voltak győződve arról, hogy az isteni igazság birtokában lévő lelkiismeret *közvetlenül* hatalmi tényezővé válhat. Ahhoz, hogy a levelierek által elképzelt demokratikusan megválasztott parlament összeülhessen és a társadalom tényleges többségét képviselve hozhasson törvényeket, több mint kétszáz évnek kellett eltelnie. A király ellen harcoló hadsereget azonban — Cromwell szavaival — közvetlenül „Isten népe”-nek lehetett tekinteni, amelyben „a nagy Isten kegyeskedett megjelenni”. Cromwell a „hitből való cselekedet” irracionális magabiztosságát és kérlelhetetlenségét állította szembe a királlyal és a kompromisszumra hajló Parlamenttel. „A hatalom és autoritás — írta Cromwell 1648. november 25-i levelében — Isten rendelése. (...) De mégsem hiszem, hogy a hatalom *bármit* megtehet, amit csak akar, és a nép engedelmességgel tartozik. Mindenki egyetért abban, hogy vannak körülmények, amikor az ellenállás jogos [lawful].”⁵¹ Ha a király isteni jogon ragaszkodott az abszolút hatalomhoz, Cromwell isteni jogon hirdette az ellenállást. Győztesként azonban elkerülhetetlenül hasonult az általa megdöntött hatalomhoz, amennyiben saját hatalmát is egy, a polgárok hozzájárulásától függetlenül igaznak hitt transzcendens eszme megtestesülésének tekintette. Legyen bármilyen nemes és tiszta is az eszme, nyilvánvaló, hogy végeredményben nem az eszme (mint abszolútum) valósul meg a hatalomban, hanem a hatalom lesz abszolút — és legitim! — általa.

Az angol forradalom második (a királypárti és presbiteriánus képviselőknek a Parlamentből való eltávolításával kezdődő) szakaszában sajátos és különös módon keverednek a racionális és irracionális elemek. A logika klasszikus ér-

vényű tanítása szerint hamisból nem következhet igaz. És valóban, az antidemokratikus parlament elleni antidemokratikus fellépés végül is (logikusan!) magának a parlamentnek a felüggesztéséhez, Cromwell katonai diktatúrájához vezetett. Carlyle romantikusan átszellemült leírásából világosan kitetszik a későbbi végeredmény:

„A hadsereg főtisztjei és a parlamenti kisebbség közötti megbeszélés után december 6-án Rich ezredes lovas- és Pride ezredes gyalogezrede körbe vette a Parlamentet. A Parlament őrségét ellátó városi polgárőrséget felmentették a szolgálat alól. Igen, felmentették! . . . Pride ezredes kezében ott volt a lista a 129 [a királlyal való tárgyalások folytatása mellett szavazó] képviselő közül a legfontosabbaknak a nevével, és az oldalán ott áll Lord Grey, aki csak rámutat az egymás után érkező képviselőkre: »Ez egyik közülük: nem léphet tovább! Az Udvarba vele!« És sorra levezetik őket, 41-et ezen a napon, és mindegyik szinte a veszettség határán, dühöngve kérdezi: »Milyen jogon?« És megint csak: »Milyen jogon?« A szükség jogán, igen, a kard hatalmánál fogva! (...)

Pride folytatja a tisztogatást: a többség újabb tagjait veszi őrizetbe. Sokan félelmükben elmenekülnek. Összesen több mint százat küldenek haza vagy a Towerbe, állítanak félre az útból, hogy ne zavarjanak tovább. A kisebbség most már, íme, többséggé változott!⁵²

És mégis, a hamisból igaz (is), az erőszakból szabadság és demokrácia (is) származott: az abszolút személyi hatalom törvénytelenységének nyilvánossá tétele és törvényes elítélése. Vajon Cromwellnek az erőszakot irracionálisan átlényegítő karizmája nélkül ki merte volna törvénybe iktatni az alábbi szentségtörő szavakat: „Nevezett Stuart Károlyt — olvashatjuk a ki-

rály elleni vád 1649. június 20-án kelt szövegében —, akire az ország népe csupán korlátozott hatalmat bízott, hogy az ország törvényeinek megfelelően és ne másképpen kormányozzon, mindvégig az akaratának, hatalmának, valamint a maga és családja állítólagos előjogainak érvényesítésére törekvő, a közérdeket, a közönséges jogot és szabadságot semmibe vevő személyes érdek fűtötte.”⁵³

Az egy héttel későbbi ítélet még élesebb hangú: „A király gonosz szándékkal korlátlan és zsarnoki hatalmat ragadott magához, hogy saját akarata szerint uralkodjék és felrúgja a nép jogait és szabadságait. (...) Árulásai és büntetetei miatt a jelen bíróság úgy ítélkezik, hogy ő, nevezett Stuart Károly, mint zsarnok, áruló, gyilkos és az ország jámbor népének közellensége [public enemy to the good people of this nation] hóhérbárd által halállal büntetessék.”⁵⁴

„Sajnos — mondotta Carlyle 1846-ban —, ha a mai, tiszteletlenségtől megfertőzött világban Európa összes királyát darabokra vágnák és a Szent Margit székesegyház udvarán halomba dobálnák, az is kevesebb izgalmat váltana ki a kétszáz évvel ezelőttinél. Nem tudjuk, soha nem fogjuk megtudni, miben állt az angol királygyilkosság, e mindennek fittyet hányó cselekedet szörnyű vakmerősége.”⁵⁵ Lehet, hogy valóban soha nem fogjuk megtudni. De azt hiszem, meg tudjuk érteni és maradéktalanul át tudjuk érezni a jogosságát. Idáig, a végső konzekvenciák levonásáig kellett elmenni ahhoz, hogy az Alsóház kimondhassa: „A nép, Isten oltalma alatt, minden igaz hatalom forrása. (...) Ebben az országban a nép által választott és a népet képviselő Alsóház [the Commons of England] gyakorolja a főhatalmat.”⁵⁶

A történelem különös logikája, hogy bár — mint látni fogjuk — ezt az eszmét, a hatalom demokratikus társadalmi legitimitásának esz-

THE
Araignment
OF Mr.
PERSECVTION

Presented to the
CONSIDERATION OF THE HOUSE OF COMMONS,
and to all the COMMON PEOPLE of England.

WHEREIN HE IS INDICTED, ARaigned, CONVICTED, AND
Condemed of crimes against God, and all Gods Iff. of Treason, Rebellion,
Blasphemy, &c. and sent to the place of Execution.

*In the prosecution whereof, the Icturicall Deignes, and Secret Encroachments of his Dis-
ciples, Sir SYMON SYNOD and Sir JOHN of AIN, IOHNS,
Sir JOHN PRESBITER, upon the Liberty of the
Subject is detest'd and laid open.*

By Yongue MARTIN MAR-PREIST, Son
to old MARTIN the Metropolitane.

This is Licenced, and printed according to Holy Order, by our Engraver into the Stationers
Kings Office.

Anglic MARTINIS discipulo in i.

BY PROPE.

Printed by MARTIN CLAW CLERGIE, Printer to the Royal
Academy of Divinity, and one to be bound in his Shop in Little
Brittain Street, at the Sign of the Ship, at the right
opposite to Perfuming Court, 1645.

*Persecutor uraság vád alá helyezése, védelmezőivel,
Sir Symon Synoddal és Sir John Presbiterrel egye-
temben. Richard Overton (alias Martin Marpriest)
röpirata. „Szent Parancsra, de a Könyvkiadói Főhá-
tóság hatáskörén kívül engedélyezve és kiadva. Irta
ifjú Pap-Pusztító Márton, [megjelent] Európá[ban],
Teológus-Ropogtató Márton nyomdájában ... kapható
a Tolerancia-utcai bódében Az alattvalók szabadsága
cégér alatt, pont szemben az Üldöző Bírósággal. 1645.”*

méjét a levellerek képviselték a legtisztábban és legátfogóbban, mégsem ők fogadtatták el, nem ők juttatták hatalomra, hanem egy potenciális, majd valóságos ellen-abszolútizmus. A társadalmi legitimitás racionális képviselete csak a hosszú távú reformok útján és csupán egy *már nem abszolutisztikus* jogi-politikai struktúrában válhat uralkodóvá magában a hatalom szférájában is. Mindenekelőtt azért, mert lényegénél fogva képtelen a társadalmi szabadságtörekvések abszolutisztikus összpontosítására, ami viszont úgy látszik, elkerülhetetlen az eredeti abszolútizmussal szembeni áttörés megvalósításához. De — és ez az angol forradalom talán legfontosabb tanulsága — ott, ahol az abszolutisztikus fejedelmi hatalom nem tudta az autonóm társadalmat és az autonóm szellemiséget hatalmilag integrálni (mindkettőt csupán elnyomta, de nem szüntette meg), ott erre az új, forradalmi abszolútizmus sem lehetett képes. Ereje kimerült a zsarnok elleni kérelhetetlen küzdelemben, s így „az ország” minden különösebb erőfeszítés nélkül végrehajthatta a restaurációt, a régebbi és újabb abszolútizmus előtti és alatti „mélyangol” jogrendhez, a királlyal vagy anélkül is a nép, az autonóm társadalom természetes jogait szentesítő politikai berendezéshez való visszatérést, amelyben a kiváltságaikhoz ragaszkodó és reformista (reduktív és produktív) erők immár ugyanazon az általános érték- és legitimációs rendszeren belül mérhették össze erejüket.

Maga a forradalom megítélése tehát nem lehet egyértelmű: csak az igazság súlyos eltorzításának árán lehetne minden pontjában igazoltnak vagy a demokratikus ügy egyértelmű elárulásának tekinteni, hiszen összefértek benne a racionális és az irracionális, a mi értékrendszerünk szerint elfogadható és elfogadhatatlan mozzanatok. Van azonban egy szubtilisebb és önkéntelenebb formája is az egyneműsítésnek:

mivel a forradalom öncélúsága, ellen-abszolutizmusa, úgy látszik, Angliában is elkerülhetetlen volt a szabadságeszme „hatalomra kerüléséhez”, könnyen azt hihetnénk, hogy valamiféle belső, lényegi összefüggés van a kettő között. Márpedig ez az „elkerülhetetlenség” — Anglia esetében! — a szabadságeszme szempontjából teljességgel külsőleges. Racionális és irracionális, elfogadható és elfogadhatatlan egymás mellett vannak, anélkül hogy kölcsönösen igazolnák vagy semmissé tennék egymást.

Mit kezdhetnénk például egy egyenművé és egyértelművé stilizált forradalomkép birtokában Miltonnal, aki a köztársasági kormány cenzora volt, de 1649-es *Tenure of Kings and Magistrates* című, a királygyilkosságot védelmező pamfletjében egyértelműen a társadalmi szabadságeszme, sőt a társadalmi szerződés elméletének híve?

Milton felfogásában minden ember természet szerint [naturally] szabadnak születik. Az emberek szövetség által [by common league] kötelezik magukat arra, hogy kölcsönösen tartózkodnak egymás bántalmazásától és hogy megvédik egymást azoktól, akik megállapodásukat nem tartják be vagy megzavarják. Így az önvédelem és a megmaradás kényszere valamilyen hatalom (autoritás) meglétét teszi szükségessé, amely eredetileg és természet szerint a társadalmat alkotó egyénekben lakozik, mindenikükben külön-külön és mindannyiukban együttvéve. Ezt a hatalmat ők ruházzák, illetve származtatják át egyvalakinek vagy többeknek (a királynak és a többi előljárónak), de nem azért, hogy uraik [Lords and Masters], hanem hogy képviselőik és megbízottaik [Deputies and Commissioners] legyenek. A királyok és az előljárók hatalma tehát nem természettől vagy Istentől való, hanem megbízatásos hatalom [entrusted power]. Ők azonban a rájuk bízott hatalmat eltérítették eredeti rendel-

etésétől és az igazságtalanság és a részrehajlás eszközévé tették. Így aztán akik a saját bőrükön tapasztalták, micsoda veszélyekkel jár, ha abszolút hatalommal ruházzák fel előjáróikat, kénytelenek voltak olyan törvényeket kitalálni, amelyek korlátozzák a kormányzással megbízottak hatalmát. Amikor pedig már ez sem használt, a királyoknak és az előjáróknak beiktatásukkor esküvel kellett megfogadniuk, hogy csakis a pártatlan igazságot szolgálják, és a nép csupán e feltétel teljesítése mellett tartozott nekik engedelmisséggel. Ez gyakran az az kifejezett figyelmeztetéssel párosult, hogy amennyiben a király vagy az előjáró nem tesz eleget kötelezettségének, a nép feloldottalak tekinteti magát az engedelmisség ígérete alól.

„Ha bármelyik közönséges alattvalót — mondja Milton — megfoszthatják minden vagyonától a király javára, amennyiben bűnösnek találják valamiben, mi lehet annál igazságosabb, mint hogy megfelelő nagyságrendű vétek esetén a király is elveszítse minden címét és örökségét a nép javára? Egyébként azt kellene hinnünk, hogy a nép mindenestül az ő számára teremtett és nem ő a nép számára, és hogy az emberek mindannyian mint egy test alacsonyabb rendűek, mint ő egyedül. Ez pedig az emberiség méltóságának elárulása volna. (...)

Ebből következik, hogy azt állítani, hogy a királyok csak Isten előtt tartoznak számadással, minden törvény és kormányzás felborítása. Hiszen akkor minden szerződés, amit az alattvalók kötnek velük, hiábavaló szemfényvesztés ... akkor életünk és vagyonunk kizárólag az ő kezétől és jóindulatától függ, mint valami Istentől ...

Ebből következik végül, hogy mivel a király vagy az előjáró autoritását mind eredet, mind természet szerint a néptől nyeri és azt mindekelőtt az ő, nem pedig a saját javára gyako-

rolja, a nép annyiszor választhatja vagy utasíthatja vissza, tarthatja meg vagy távolíthatja el, ahányszor csak jónak látja, még akkor is, ha nem zsarnok módjára viselkedik, pusztán a szabad emberek [freeborn men] ama jogánál fogva, hogy legjobb belátásuk szerint intézzék kormányzásuk ügyeit.”⁵⁷

Ez a kissé naiv, de már több ponton is a locke-i szabadságideológiát előlegező eszmefuttatás hozzásegíthet bennünket ahhoz, hogy valamilyen módon mégiscsak feloldjuk a forradalom mint valóságos történelmi esemény megítélésének jelzett antinomikusságát. A Cromwellt feltétel nélkül támogató Milton idézett pamfletje eléggé érzékletesen mutatja, hogy Angliában egy olyan szabadságeszme jutott végeredményben önkényes eszközökkel hatalomra, amely összeegyeztethetetlen volt bármiféle kizárólagos és abszolutisztikus hatalomgyakorlással, következésképp nem lehetett alkalmas a cromwelli katonai diktatúra legitimizálására, társadalmi szervesülésének elősegítésére. Így az a karizmatikus vezér halála után lényegében ellenállás nélkül engedte át a terepet a restaurációnak.